

SZÉKELY MELINDA

„Theodosius amator pacis generisque Gothorum”

Theodosius gót politikájáról

Iordanes, a 6. századi gót történetíró *Getica* című művében Theodosius császárt a béke és a gót nép barátjának nevezi, akinek halálával megszakad a gótok és a rómaiak jó viszonya, a gótok fellázadnak és Itáliába vonulnak.¹

A szakirodalomban a mai napig újra és újra feltűnik ez a nézet. Még a legjelentősebb kutatók munkáiban is szinte *epitheton ornans*, állandó kísérő jelző lett a „gótbarát” kifejezés a császár neve mellett. A toposz fennmaradása különösen érdekes, ugyanis Theodosius 394-ben a Frigidus folyó mellett vívott legnagyobb csatájában gót szövetségeseit szinte pajzsként használta serege előtt, így az összecsapás a gótoknak súlyos embervesztéseget okozott.² 10 000 gót – a fegyverforgató férfiak fele – esett el, amit Theodosius császár közömbösen vett tudomásul, és nem kívánta kárpótolni szövetségeseit a győzelem után sem.³ A kortárs keresztény írók elégedetten konstatálták, hogy a császár ügyesen oldotta meg a barbár problémát. Orosius egyenesen úgy értékeli, hogy a Frigidus folyónál két győzelem született, az egyik Theodosius Eugenius elleni, a másik pedig a birodalom barbárok feletti győzelme volt, mivel a gótok nagy veszteségeket szenvedtek el.⁴

Theodosius kora, a 4. század második felének időszaka kül- és belpolitikai problémákkal volt terhes. A germán származású katonai parancsnokok hatalma vészjóslóan növekedett, miközben a hatalomért trónbitorló császárok vetélkedtek, és évekig kormányozták a birodalom egy-egy területét, megbontva ezzel az állam gazdasági, szervezeti egységét. A kor ellentmondásossága, hogy Theodosius császár barbár seregeket felhasználva indult harcba római *usurpátorok* és csapataik ellen. A megnövelt létszámú hadsereg megoldhatatlannak tűnő problémákkal küszködött. A katonák ellátása, a zsold fizetése, a sereg létszámának pótlása állandó feladatot jelentett az egész késő császárkor folyamán. Régi és új vállalási feszültségek alakultak ki, amelyek egyrészt az erősödő, államilag már támogatott keresztények és a régi hit védelmezői között jelentkeztek, másrészt már a keresztények egy-

¹ Iordanes: *Getica* (De origine actibusque Getarum) (a továbbiakban: Jord. Get.) 29,146. Kiadta: Mommsen, Theodor: *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi* (a továbbiakban: MGH Auct. Ant.) München, 1982. 1–138. Magyarul: Iordanes: *A gótok eredete és tettei*. Brassó, 1904. Fordította: Bokor János. Iordanes: *Getica*. Pécs, 2002. Fordította: A PTE Ókortörténeti és Régészeti Tanszékének hallgatói munkaközössége Kiss M. vezetésével.

² Demandt, A.: *Die Spätantike*. München, 1989. (a továbbiakban: Demandt 1989.) 135–136.

³ Gluschanin, E. P.: *Die politik Theodosius' I. und die Hintergründe des sogenannten Antigermanismus im Oströmischen Reich*. *Historia*, 38. 1989. (a továbbiakban: Gluschanin) 231. Wolfram, H.: *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. München, 1990. (a továbbiakban: Wolfram 1990.) 144–145.

⁴ Orosius: *Historiae adversum paganos libri VII*. (a továbbiakban: Oros.) 7,35,19. Vö. Zosimus (a továbbiakban: Zos.) 4,58,2–3. Rufinus HE 2,33. Socrates (a továbbiakban: Soc.) 5,25. Orosius barbárokhoz való ellentmondásos viszonyulását több kutató is elemezte. A különböző értelmezéseket összefoglalja: Goetz, H. W.: *Orosius und die Barbaren*. *Historia*, 29. 1980. 356–376.

más közötti vitái is megjelentek. A római kormányzatnak meg kellett küzdenie a barbár kérdéssel, a népvándorlás elemi erejű hullámával, amely most már nemcsak a birodalom határain kívül, hanem a határokon belül is érezte hatását. Ezeket a nehézségeket figyelembe véve értékelhetjük helyesen Theodosius gótokkal szembeni politikáját, és a kortárs szerzők műveit elemezve megtalálhatjuk a választ a „gótbarát” jelző kialakulásának hátterére.

Gót–római viszony Theodosius előtt⁵

A keleti germánok közé tartozó gótok már a 3. század harmincas éveitől kezdve támadták a római birodalmat az Al-Duna környékén. A 4. századra ezen a határszakaszon a nyugati gót törzsek domináns erővé váltak. Constantinus császár 322-ben szerződést kötött velük, mely alapján a gótok évpénz fejében kötelezték magukat a birodalmi határok védelmére, és katonáskodást vállaltak a császári seregben. A következő évtizedekben négy alkalommal nagyjából 3000 fős gót kontingens segítette a római háborúkat.⁶ A gótok és a rómaiak között a határ számos pontján kereskedelmi kapcsolat alakult ki, amelyet azonban ismétlődő konfliktusok nehezítettek. Valens császár idejében 367-től három éven át háborút vívtak, amelyet 369-ben egy újabb – a Duna közepén horgonyzó gályán aláírt – szerződés zárt le. Ez az egyezmény a korábnál kedvezőtlenebb volt a gótokra nézve, ugyanis a római adományok abbamaradtak, és csak két központot hagytak a határon folytatott kereskedelem lebonyolítására. A Duna északi oldalán kialakult viszonylag stabil politikai helyzet teljesen felborult a hunok érkezése miatt. 376-ban a nyugati gót vezetők követeket küldtek Valens császárhoz Antiochiába betelepülési engedélyt kérve. A keletrómai államtanács hosszas vitája nyomán a császár megadta a lehetőséget, hogy a vizigótok a birodalom területén belül telepedjenek le.⁷ A fellépő ellátási nehézségek, a római hivatalnokok visszaélései miatt azonban lázadás tört ki a gótok körében, és Hadrianopolisnál megütköztek a római sereggel.

Theodosius trónralépése

Theodosius hatalomra kerülése szorosan összefügg a gót problémával. Ifjúkorában részt vett apja, az idősebb Theodosius hadjárataiban, majd 373/374 körül Moesia Prima helytartójaként a szarmaták ellen lépett fel. Apja Valentinianus császár egyik legtehetségesebb hadvezére volt, aki harcolt a frankok, szászok, majd Britanniában a *pictus*, *scottus*, *attacottus* törzsek ellen. 370-ben a Rajnánál az alemannok, burgundok, a következő években pedig

⁵ Irodalom ehhez a témához: Schmidt, L.: *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung II. Die Ostgermanen*. München, 1941.; Claude, D.: *Geschichte der Westgoten*. Stuttgart-Berlin, 1970. (a továbbiakban: Claude); Thompson, E. A.: *Romans and Barbarians*. Madison, Wisconsin, 1982. (a továbbiakban: Thompson); Wolfram 1990.; Heather, P.: *Goths and Romans 332–489*. Oxford, 1994.² (a továbbiakban: Heather 1994.); Wolfram, H.: *The Roman Empire and its Germanic Peoples*. 1997.; Heather, P.: *Goths and Huns (320–425). 487–515*. In: CAH XIII. Cambridge, 1998. (a továbbiakban: Heather 1998.); A germánok régészeti anyagaira vonatkozóan: Malcolm Todd: *The Germanic Peoples (337–425)*. In: CAH XIII. Cambridge, 1998.

⁶ Ebből három expedíció Perzsiába irányult.

⁷ A legfőbb vezetés a gótok római zsoldos katonaként való alkalmazásától a birodalmi hadsereg megerősödését remélte. Egyben lemondtak a római kényszerűjocozásról, s ezzel a császár a keleti földbirtokos osztály megadóztatását vehette tervbe újoncváltáság címén. (Wolfram 1990. 125–127.) Heather szerint Valens császárnak valójában nem volt más választása. (Heather 1994. 165.)

Afrikában a mórok betöréseivel szemben vette fel a küzdelmet.⁸ A sikeres vezér 375-ben felségsértési perbe keveredett, és néhány hónap múlva Karthágóban lefejezték.⁹ Az ifjabb Theodosius az események hatására visszavonult szülőházájába, Hispániába. A gótok azonban 378. augusztus 9-én Hadrianopolis közelében egy nagy véráldozatot követelő csatában legyőzték a római sereget, még a keleti területek császára, Valens is életét vesztette. A birodalomban kialakult súlyos válsághelyzetre utal, hogy az apa elítéléséért felelős Gratianus császár és tanácsadói köre a Balkán-félsziget viszonyait ismerő, képzett katonát, Theodosiust hívta a dunai frontra. *Magister militum* címet kapott, majd az első sikerek után, 379. január 19-én Sirmiumban a keleti birodalomrész *augustusának*¹⁰ nevezték ki.

Theodosius gót politikája 379–382 között

Császárrá választása után Theodosius azonnal erélyesen lépett fel a gótokkal szemben. Erről az időszakról Zosimus *Nea Historia* című művéből tudhatunk meg a legtöbbet, aki leginkább Eunapius munkáira hagyatkozik.¹¹ Az új császár Thessalonice városában szállásolta el magát, és – mivel a hadrianopolisi csatában a római sereg kétharmada, több tízezer ember elesett¹² – fő célkitűzése 379-re az volt, hogy feltöltse a keleti hadsereget. Újoncozást rendelt el, ami alapján mind római, mind barbár férfiakat besoroztatott, és a dezertálók ellen szigorúan fellépett. Szíriából hadtestet helyeztetett át, majd ugyancsak keletről veteránokat is mozgósított.¹³ Ezek a rendelkezések bizonyítják, hogy Theodosius határozott intézkedésekkel készült a gótok elleni ütközetre.

Themistius, az ékesszóló kortárs *rhetor* beszédeit vizsgálva figyelemmel kísérelhetjük a korabeli császári politika irányvonalának változását. Themistius, aki nemcsak képzett szónok és filozófus, hanem a constantinopolisi udvar tisztviselője, a császárok tanácsadója is volt, nagyhatású szónoklataival jelentősen befolyásolta a közvéleményt, az udvari propaganda szócsöve lett.¹⁴ A 379. évre datálható 14-es beszédében¹⁵ Themistius hangvétele harcias és támadó. Örömmel üdvözlöi aényt, hogy Theodosiust katonai rátermettsége miatt választották császárrá, hiszen korábban hadvezéri tehetségét a szarmaták feletti győzelemmel már bebizonyította. Kinevezése azt a reményt kelti, hogy megváltozik a szerencse járása a háborúban. A szónok megjegyzi, hogy az új császár mozgósította a földműveseket, hogy keltsenek félelmet a „szkíták” között, míg a bányászokat több vas termelésére biz-

⁸ Demandt 1989. 125.; Demandt, A.: Die Feldzüge des älteren Theodosius. *Hermes*, 100. 1972. 81–113.

⁹ A kivégzés 376-ban történt. A lehetséges okokat vizsgálja: Demandt, A.: Der Tod des älteren Theodosius. *Historia*, 18. 1969. 598–626.

¹⁰ Az *augustus* cím a késő római időkben a (rangidős) császárt jelenti, míg a *caesar* a kijelölt utód, a trónörökös.

¹¹ Eunapius történeti munkája a 378-tól 395-ig tartó időszakra vonatkozó egyetlen elbeszélő forrás. A mű töredékesen maradt fenn; a 9. században Phóthiosz még olvasta és felhasználta. Zosimus munkája tényyszerűen hiteles, de kissé rosszindulatúan torzítva ír Constantinus és Theodosius császárokról. A pogány érzelmű szerző a közélet minden területén erkölcsi züllést tapasztalt, és úgy találta, hogy ebben a két nagy keresztény császár élen jár.

¹² Ammianus Marcellinus (a továbbiakban: Amm. Marc.) 31,13. Heather 1994. 142–147.; Wolfram 1990. 125–127.

¹³ Heather 1998. 509.

¹⁴ Daly, L. J.: The Mandarin and the Barbarian: The Response of Themistius to the Gothic Challenge. *Historia*, 21. 1972. 351–379. (a továbbiakban: Daly); Stegemann, W.: Themistios. *RE* 5 A, 2. 1934., cols. 1642–1680. Theodosius fia nevelőjéül Themistiust választotta.

¹⁵ Themistii Orationes. Dindorf, W. (ed.). Hildesheim, 1961. Themistii Orationes Quae Superunt. Downey, G. (ed.). Leipzig, 1965. (Themistius beszédeinek elemzéséhez felhasználtam Heather 1994. munkáját.)

tatta. Bizonyos benne, hogy Theodosius ösztönözni fogja a hadsereget az ellenség legyőzésére. Az *augustus* kegyességéről és emberek iránti szeretetéről is szó esik,¹⁶ de csak röviden. A 14-es beszéd a háború megnyerésére képes katonai parancsnokként jellemzi és dicséri Theodosiust.¹⁷

A gótok a hadrianopolisi győzelem után igyekeztek kihasználni sikerüket. Késedelem nélkül megtámadták Hadrianopolis városát, mert tudták, hogy Valens otthagytta rangidős tisztjeit, császári jelvényeit és kincstárát.¹⁸ A támadás Fritigern szándéka ellenére történt, és a gótok nagyon sok embert veszítettek a haszontalan összecsapásban. A vereség nem törte le a gótok büszkeségét, sőt Constantinopolis alá vonultak, miközben ostromgépeket készítettek. A város nagysága és védelme azonban rádöbbentette őket a valóságra; a gépeket megsemmisítették, és elvonultak anélkül, hogy megkísérelték volna a támadást.¹⁹ Mivel élelmük elfogyott, Thráciától nyugatra, Felső-Moesia, Dacia és Illyricum területeire vonultak. 380-ban – valószínűleg újra az élelemhiány miatt – a gótok kettéváltak. Alatheus és Saphrax északnyugatra, Pannoniába vezette a *greuthungusokat*,²⁰ míg Fritigern délnyugatra vonult Theodosius újonnan felállított és keleti csapatokkal megerősített hadserege ellen. Fritigern gót serege egy útközében szétszórta a római sereget. Theodosius nyugati társcsászárára, Gratianusra bízta a hadműveletet irányítását, majd visszavonult Constantinopolisba.²¹

A római vereségek után nyilvánvalóvá vált, hogy Theodosius katonai erővel nem képes a vizigótokat legyőzni. Ezért megpróbálta megosztani az ellenség sorait: a „kiemelkedő rangú és születésű” törzsi vezetőknek hatalmas ajándékokat küldött, és megtisztelő kitüntetésekkel adományozott.²² A vezetőket saját asztalánál megvendégelte, sátrát megosztotta velük, és sohasem szalasztotta el a kedvező alkalmat, hogy megmutassa bőkezűségét. Nem telt el sok idő, és néhány kiváltságos törzsfőnök reagált a különleges bánásmódra.²³ Theodosius kitüntető figyelmességgel fogadta a Constantinopolisban menedéket kérő gót vezetőt, Athanaricot is. Amikor a vezér két hét múlva meghalt, a császár állami temetésben részesítette. Ez a gesztus számos vizigóra mély hatást tett.²⁴

A többéves háborúskodás során nyilvánvalóvá vált a gótok előtt a birodalom ereje. Be kellett látniuk, hogy lehetetlen teljes győzelmet aratni, hiszen a birodalmi seregeket elpusztítva mindig újak léptek a helyükbe. Amikor legyőzték és megölték Valens császárt,

¹⁶ Themistius beszédeiben központi szerepet kap a *philantropia*. (Daly 354–355.)

¹⁷ Heather 1994. 166–167.

¹⁸ Amm. Marc. 31,15,2–15.

¹⁹ Amm. Marc. 31,16,3–7.

²⁰ Ammianus Marcellinus szerint a gót törzs két ága: a keleten élő *greuthungi* – síkságlakók, valamint az Erdély és a Délkeleti Kárpátok külső részében 376-ig élő *thervingi* – erdőlakók. (Amm. Marc. 31,3.) A gót törzsi felosztáshoz lásd: Heather 1994. 12–18.

²¹ Theodosius betegsége is hozzájárulhatott a gótok sikeréhez. Iord. Get. 27,140–141.

²² Eunapius, frag. 59. 60. Vö. Zos. 4,56 Theodosius tudatában volt annak, hogy az ajándékozás milyen fontos szerepet játszik a germán társadalmakban. A gótok bizalmának visszaszerzése komoly feladatot jelenthetett, figyelembe véve a 376-os betelepülés után bekövetkező eseményeket, a római visszaéléseket és különösen a hadrianopolisi csata után a fiatal gót túszok tömeges lemészárlását. Lásd ehhez: Speidel, M. P.: *The Slaughter of Gothic Hostages after Adrianople*. Hermes, 126. 1998. 503–506.

²³ Thompson 107.

²⁴ Ezt az eseményt szokták feltüntetni a békekötés okaként, bár Athanaricnak korántsem volt már akkora szerepe, mint amekkorát a források tulajdonítanak neki. Sevillai Izidor, *Historia Gothorum* 11: *Atharicus cum Theodosio ius amicitiamque disponens mox Constantinopolim pergit ibique quintodecimo die quam fuerat a Theodosio honorabiliter susceptus, interiit. Gothi autem proprio rege defuncto adspicientes benignitatem Theodosii imperatoris inito foedere Romano se imperio tradiderunt.*; Vö. Zos. 4,34,4; Themistius, Or. 15,190; Orosius 7,34,7; Iord. Get. 28,142–144.

Theodosius azonnal ott termett; akkor legyőzték Theodosiust, de újra szembe kellett nézniük Gratianus seregével.²⁵ A körülmények kényszerítő ereje mind a rómaiakat, mind a gótokat meggyőzte, hogy a másik felett diadalmaskodni csak túl nagy áldozatok árán lehetne, így mindkét részlől készség mutatkozott a békés megegyezésre. A közvéleményt Themistius készítette elő a birodalmi politikában bekövetkezett változásra. 381 januárjában a 15-ös szónoklatban már egészen más hangnemet tapasztalhatunk a két évvel korábbi 14-es beszédhez képest. A szónok még mindig bízik abban, hogy Theodosius és Gratianus kiszorítja a „szkítákat” a Dunától északra, de a katonai ügyek elbeszélésére csak kis figyelmet fordít. A beszéd fő mondanivalója az, hogy egy császár legfontosabb feladata nem a harc, hanem a kormányzás. Themistius hangsúlyozza: a császár filantrópiája azt kívánja, hogy erőszak nélkül győzze le az ellenséget.

381-ben Gratianus nyugati serege Bauto és Arbogastes vezetésével kiűzte a gót Fritigernt Illyricumból kelet felé. A vereség a még harcolni akaró, az egyezkedéstől vonakodó gót közembereket is meggyőzte a béke szükségességéről. Több hónapig tartó, hosszú tárgyalások után 382. október 3-án megkötötték a szerződést, mely *federati*-státuszt biztosított a vizigótok számára.²⁶

Theodosius gót politikája 382–394 között

A 382-es szerződés Gratianus és Theodosius egyeztetett politikájának az eredményeként született meg. Gratianus szerepet játszott mind a Balkán-félszigeten 378–382 között lezajlott hadjáratokban, mind a béketárgyalásokon, amit a keleti udvar propagandája is elismert.²⁷ Themistius a 383 januárjában elmondott dicsőítő beszédében viszont azt hangsúlyozza, hogy egyedül Theodosius érdeme a gót probléma megoldása, Gratianus szerepét minimálisra csökkentti.²⁸ Heather ironikusan jegyzi meg, hogy a szónoklatban megfogalmazott vélemény éppen a háború végén látott napvilágot, amikor Theodosiusnak már nem volt szüksége a nyugati császár katonai segítségére.²⁹ A két császár között korábban sem volt felhőtlen a viszony.³⁰ 382–83 telén azonban rendkívül súlyos helyzet alakult ki, amikor Theodosius – társcsászára hozzájárulása nélkül – *augustus* rangra emelte hat éves fiát, Arcadiust. Gratianus Theodosius nyílt dinasztikus törekvésén felháborodva, törvénytelennek nyilvánította a döntést, és soha nem ismerte el Arcadiust.³¹

²⁵ Heather 1994. 178.

²⁶ A szerződés szerint a gótok nem leigázott vagy alávetett, hanem szövetséges viszonyba kerültek a rómaiakkal. Feladatuk a határ védelme és segédcapatok állítása lett, ezért évpénzt kaptak és földet Moesia és Dacia északkeleti részén. Területük adómentes lett, és nagyfokú autonómiát is nyertek. A római seregben saját parancsnokuknak voltak alárendelve. Wolfram szerint tizen-nyolc hónapig tartott a szerződés előkészítése. (Wolfram 1990. 138–141.) A kutatók általában úgy vélik, hogy a béke csak a *thervingi* gótokra vonatkozik, és a *greuthungusok* külön egyeztek ki Gratianussal 380-ban. Heather véleménye szerint a 382-es szerződés a *thervingi* és a *greuthungi* gótok zömére is vonatkozott. (Heather 1994. 157.)

²⁷ Themistius a 15-ös beszédében társparancsnokként említi a két *augustust*. Gratianus 382 nyarán a Felső-Moesia-i Viminaciumban tartózkodott, ami bizonyítja, hogy ugyanolyan fontos szerepe volt a szerződésalkotásnál, mint társcsászáranak.

²⁸ Themistius Or. 16. Bár a nyugati források hiányoznak Gratianus háborús szerepét illetően, Themistius 15. és 16. beszédének ellentmondásai rávilágítanak a szónok elfogultságára.

²⁹ Heather 1994. 172.

³⁰ Ez először vallási ügyekben mutatkozott meg, amikor 380/81-ben Theodosius meghíúsította Gratianusnak egy ökumenikus tanácsra vonatkozó terveit, nehogy Gratianus befolyást gyakoroljon a birodalom keleti felére.

³¹ Heather 1994. 171.

A társcsászárok feszült viszonya mellett a birodalomnak újabb és újabb szarmata és germán, elsősorban alemann támadásokkal kellett szembenéznie.³² A nehézségeket fokozta, hogy 383-ban, Britanniában Magnus Maximus trónkövetelőként lépett fel, majd se-regével átkelt Galliába is. Amikor Gratianus meg akarta akadályozni további terjeszkedését, a trónbitorló megölette őt, és beköltözött – néhány évre – Treviri császári palotájába.³³

A római birodalom területén ezekben az években vallási viták is jelentkeztek. A régi vallás hívei, befolyásos római szenátorok Symmachus vezetésével beadványokat intéztek a császárokhöz a Victoria-oltár visszaállítása és a régi jogok, kiváltságok visszaszerzése ügyében. A fiatal nyugati társcsászár, II. Valentinianus és anyja, Iustina pedig az arianusok nevében követelték, hogy közösségük Mediolanumban, az udvarban tarthasson istentiszteletet.³⁴ Theodosius azonban rendeleteivel a régi vallás teljes felszámolására törekedett, és a nicaei *katholikus* irányzat elkötelezett híveként – Ambrosius püspök segítségével – szigorúan kitartott az *orthodoxia* mellett.³⁵

384–385 telén újabb gót csoportok jutottak át a Duna jegén a folyó torkolatvidékén. A következő évben pedig egy minden eddiginél erősebb, több etnikumú barbár támadás indult meg a gót (*greuthungus*) Odotheus vezetésével, aki seregét a Dunán átkelve Thraciába vezette.³⁶ Theodosius katonai erővel szállt szembe velük, világosan kifejezve, hogy a 382-ben megkötött szerződés engedményei kényszerhelyzetben születtek, és újabb germán csoportokra nem kívánja a *foederati*-státuszt kiterjeszteni.³⁷

A nyugati birodalomrészben kialakult feszültségek mellett Theodosiusnak keleten is nehézségei támadtak. A hadsereg szükségletei miatt különadót vetett ki, ami Antiochiában felkeléshez vezetett.³⁸ Több keleti városban a katonai beszállásolás, a gót harcosok jelenléte, az adók emelése nyomán barbárelenes hangulat alakult ki, amihez hozzájárult az a császári politika is, mely alapján a magas katonai pozíciókat nyugati vagy germán tisztek nyerték el.³⁹

Theodosiusnak a birodalom nehéz helyzetében különösen szüksége volt a szövetséges gótok katonai támogatására. Mivel a császár célja a teljes függetlenség, az egyeduralom megszerzése volt, igyekezett úgy megnyerni a gótok bizalmát, hogy személyéhez legyenek hűségesek. Themistius beszédeiben propagandisztikus céllal hangsúlyozta a császár gótokkal szembeni jóindulatát, és a békekötés kedvezményeit egyedül Theodosius érdemének tulajdonította.⁴⁰ Folytatódtak a gót vezetők számára fontos vacsorameghívások, közös étkezések. Eunapius beszámol arról, hogy a császár mennyi fényűző, költséges lakomát ren-

³² Az alemann támadások a Rajna vidékénél teljesen lefoglalták a hadsereg parancsnokát, a frank Bautót.

³³ Demandt 1989. 129. Treviri, régebbi nevén Augusta Treverorum, a mai Trier városa. Diocletianus *tetrarchia* rendszerének kiépítésekor, 293-ban a négy császári központ egyike lett.

³⁴ Demandt 1989. 130–131.

³⁵ Lásd ehhez: Chadwick, H.: A korai egyház. Budapest, 1999. A vizigótok Wulfila térítése nyomán az arianus kereszténységet vették fel, de 382–395 között ez még nem okozott problémát a rómaiak és a gótok között.

³⁶ Wolfram 1990. 141.

³⁷ Promotus birodalmi hadvezér csapdába csalta a veszélyes betolakodókat gót katonái segítségével. Egy részüket lekaszabolták, de többségüket császári parancsra elfogták, és később Phrygiában vetették be.

³⁸ Demandt 1989. 131.

³⁹ Lásd erről: Gluschenin 228–230. A legsúlyosabb felkelés Thessalonice városában tört ki, ahol a tömeg Butheric germán parancsnokot meglincselte. Theodosius bosszúja háromezer polgári lakos legyilkolása volt. A barbárok negatív megítélése érzékelhető Cyrene-i Synesius (*De Regno* 21), Libanius (*Orr.* 19,16; 20,14.), Gregorius Naziansus (*Ep.* 136.) és Eunapius munkáiban is.

⁴⁰ *Them. Or.* 16. Themistius hangsúlyozza, hogy a békét nem a fegyverek vívták ki, hanem a gótok Theodosius jóindulatába vetett bizalma.

dezett, és ajándékokat küldött nekik.⁴¹ Theodosius gótokat megnyerő politikája sikeresnek bizonyult, 388-ban gót és hun segédcsapatokkal legyőzte Magnus Maximus *usurpatort* Siscianál és Poetovionál.⁴²

391 nyarának végén vagy ősszel ismét barbárok törtek a birodalomra. A veszélyt fokozta, hogy még Maximus propagandájának eredményeként egyes gót csoportok dezertáltak a római seregből, és a betörő idegenekhez csatlakoztak.⁴³ A gót katonai csoportosulás feje Alaric volt, akinek a neve ekkor bukkant fel először a forrásokban.⁴⁴ Ezzel 382 óta először szegték meg a *foedus* pontjait. A váltakozó sikerű ütközetek után 392-ben megújították a szerződést, így helyreállt a rend.

Galliában Arbogastes, a frank származású *magister militum* jelentős katonai sikerei után egyre határozottabban, és egyre gyakrabban intézkedett a fiatal II. Valentinianus helyett. A konfliktushelyzetben ellenállást tanúsító császárt 392-ben megölette vagy öngyilkosságba kényszerítette.⁴⁵ Mivel Arbogastes barbár származása és pogány hite miatt ezekben az években császár még nem lehetett, bábcászárt állított Eugenius személyében.⁴⁶ A régi vallás hívei, itáliai szenátorok – utolsó lehetőségként Theodosius türelmetlen valláspolitikájával szemben – támogatták Arbogastes császárszjelöltjét.

Az *usurpatio* hírére Theodosius mozgósította gót szövetségeseit. A gót vezetők 382 után két csoportra oszlottak: egyesek kitarítottak a Róma-ellenes szemlélet mellett, mások azt vallották, hogy a Theodosiussal kötött béke előnyei kedvezőek, ezért a katonai segítségre tett ígéretüket meg kell tartani. A Róma-barát párt vezetője Fravittas volt, aki római nőt vett feleségül, és felvette a Flavius nevet. A másik csoport vezére Eriulf volt.⁴⁷ Theodosius nagyszabású lakomára hívta az ellenségeskedő gót vezetőket, ahol felszínre törtek az indulatok. Féktelen verekedés tört ki, és Fravittas karddal rohant Eriulfnak, halálos sebet ejtve rajta.⁴⁸ Eriulf hívei rátámadtak Fravittasra, a küzdő feleket csak a birodalmi katonák tudták szétválasztani. A császár elfogultságára jellemző, hogy közbenjárása nyomán nem került bíróság elé a gyilkos vezér ügye.⁴⁹ A lakoma megrendezése valószínűleg Theodosius azon törekvését szolgálta, hogy biztosítsa a gótok részvételét az elkövetkező háborúban.

A csata

Theodosius 394-re átcsoportosította keleti csapatait is, így körülbelül 100 000 főnyi sereg állt rendelkezésére.⁵⁰ Arbogastes és Eugenius galliai, germaniai területekről gyűjtött harcosokat, akik nem voltak jól képzett, fegyvelmezett katonák, és a létszámuk is kevesebb volt.⁵¹ Theodosius serege az Alpok egyik szűk hágóján haladt. A menetoszlop elején, a leg-

⁴¹ Heather 1994. 187–188.

⁴² Demandt 1989. 132. Siscia a mai Sisak, Poetovio a mai Ptuj városa. Pacatus dicsőítő beszédében leírja, hogy milyen módon történt a barbárok (gótok, hunok, alánok) mozgósítása a hadjárat céljára. (Pan. Lat. 12 (2), 32, 3–4.)

⁴³ Zos. 4,45,3

⁴⁴ Wolfram 1990. 143. A következő évtized Róma ellenes harcait Alaric irányítja.

⁴⁵ Lásd ehhez: Croke, B.: Arbogast and the Death of Valentinian II. *Historia*, 25. 1976. 235–244.

⁴⁶ Szidat, J.: Die Usurpation des Eugenius. *Historia*, 28. 1979. 487–508.

⁴⁷ Eriulf és támogatói nem láttak okot arra, hogy veszélyeztessék a gótok függetlenségét azzal, hogy részt vesznek egy római belpolitikai vitában. Eunapius állítása szerint Eriulf csoportja volt többségben.

⁴⁸ Fravittas és Eriulf vitájának az egész gót nép feletti befolyás megszerzése lehetett a célja.

⁴⁹ Wolfram 1990. 141.; Heather 1994. 190.; Thompson 108.

⁵⁰ Theodosius még Asia provinciából is mozgósította katonáit, erre a területre ekkor hunok törtek be.

⁵¹ A csatához lásd: Seeck, O. – Veith, G.: Die Schlacht am Frigidus. *Klio*, 13. 1913. 451–467.; Paschoud, F.: Zosime. *Histoire Nouvelle* II. 2. Paris, 1979. 474.

veszélyesebb helyen húszezer főnyi gót szövetségesét helyezte el a császár. Arbogastes a hágó előtti sík vidékre, a Frigidus folyó völgyébe rendelte csapatait, és egy cölöpsorral és fatornyokkal megerősített tábort építtetett számukra.⁵² Az összecsapás első napján, 394. szeptember 5-én a trónbitorló serege a hágóból kikerkező gót elővédet megtámadta, és tízezernyi harcost lemészárolt közülük, csak az éjszaka mentette meg a többieket. A kétségbeejtő helyzetben a hadvezérek visszavonulást ajánlottak a császárnak, aki erre nem volt hajlandó. A következő napon Theodosiust egy váratlan természeti jelenség megsegítette. A hegyek felől érkező viharos szél szembetámadta és megfutamította Arbogastes seregét. A kortárs szerzők és a katonák ezt isteni segítségként értékelték.⁵³ A császár serege követte a menekülőket, táborukat felgyújtották, Eugeniuszt elfogták és kivégezték. Arbogastes, hogy elkerülje a megszégyenítést, öngyilkos lett. A Theodosius és Eugenius közötti csata a kereszténység és a régi római vallás utolsó nagy összecsapását hozta, a császár győzelme a pogányság végét és az egyveduralom megszerzését jelentette.⁵⁴

Összegzés

Theodosius politikáját a hagyományos „gótbarát” szemlélettel szemben alapjában véve barbárellenesnek értékeljük.⁵⁵ A császár uralkodásának első éveiben, 379–381 között fegyveres eszközökkel próbálta rendezni a gót problémát. Amikor ez a terve kudarcot vallott, 382-ben kényszerhelyzetben döntött a békeszerződés mellett. Jó hadvezérként felismerte a gótok katonai erejét, és felhasználta azt a hadsereg létszámhiányának pótlására, valamint a határvédelemben az újabb barbár betörések ellen. A továbbiakban egész uralkodása alatt azon fáradozott, hogy a szövetségesek számát ne emelje. Ha a birodalmat újabb germán támadás érte, a törzsek legyőzésére törekedett, vagy arra, hogy – ha elkerülhetetlen volt a betelepítésük – legalább alávetett státuszba kerüljenek. Egyeduralmi igénye, valamint az ellencsászárok fellépése miatt szüksége volt gót szövetségeseire, ezért Themistius szónoklataiban megfelelő propagandával igyekezett bizalmukat megnyerni és biztosítani a császár iránt. Theodosius filantropiájának, gótok iránti barátságának hangsúlyozása tudatos politika része volt, amely sikeresnek bizonyult a tények ellenére is. A gótok meghatározó szerepet játszottak Theodosius két nagy hadjáratában, a Magnus Maximus és az Eugenius elleni csaták sikereiben, amikor azonban a császárnak már nem volt szüksége a gót katonákra, aggály nélkül a legveszélyesebb helyen vetette be őket. A gótok maguk is úgy gondolták, hogy Theodosius szándékosan, törzsük gyengítése érdekében küldte őket végveszélybe, és attól féltek, hogy a nagy veszteség veszélyezteti függetlenségüket.⁵⁶ Így már a csatamezőről visszatérve fellázadtak a rómaiak ellen Alaric vezetésével.⁵⁷ A felkelés még Theodosius életében, az ő intézkedései következtében tört ki, és meghatározta a következő évtizedek ellenséges római–gót viszonyát. A „gótbarát” Theodosius mítosza azonban fennmaradt a későbbi szerzőknél, így Iordanes munkájában is érzékelhetjük a császár irán-

⁵² A Frigidus folyó a mai Vipava, Szlovénia területén, az olasz határ közelében található.

⁵³ A helyiek jól ismerik a csata helyszínén gyakran előforduló viharos, északkeleti szelet, a bórát. A források közül keresztény oldalról Ambrosius (in psalm. 36,25), míg pogány oldalról Claudius Claudianus (de III cons. Hon. 99.) tűnik a legmegbízhatóbbnak. Említést tesz a csatáról még Augustinus (de civ. Dei 5,26), Rufinus (11,33), Orosius (7,35), Eunapius, Socrates (5,25), Sozomenos (7,24) és Theodoretos (5,24,12) is.

⁵⁴ Az egyveduralom csak néhány hónapra valósult meg, mert 395. január 17-én meghalt a császár.

⁵⁵ Hasonlóképpen Gluschanin 130.

⁵⁶ Seeck, O.: Geschichte des Untergangs der antiken Welt. V. Berlin, 1913. 253.; Heather 1994. 192., 199.

⁵⁷ Claude 16. Felkelésükhöz csatlakoztak a taifalok is. (*taifali* – germán népcsoport, az Al-Duna vidékén éltek.)

ti elfogultságot.⁵⁸ A gót származású történetíró örömmel emelte ki forrásaiból a gótokkal békeszerződést kötő és a gótoknak kedvező császár toposzát, kétségtelenül példaképpül állítva császára, Iustinianus elé, aki akkor már több évtizedes, pusztító háborút viselt az itáliai keleti-gót királyság ellen.⁵⁹

SZÉKELY, MELINDA

“Theodorius amator pacis generisque Gothorum.”
On Theodosius’ policies towards the Goths

Theodosius, one of the most significant emperors of the late Roman period, is persistently labelled as a “friend of the Goths.” The presents and decorations that he donated to the Gothic leaders or the peace treaty that he made with them, being a new type of alliance with them as subjects, which made allied Gothic soldiers participate in Theodosius’ campaigns, all seem to support this image. However, by looking at the works of contemporary writers, we can detect several contradictions in Theodosius’ policy towards the Barbarians. During his sixteen years’ reign he always wished to solve the German question by using military means, and he changed this policy only under outside pressure. In 382 he made the peace treaty with the Goths only in such an emergency situation, wishing to set no precedent. He mobilized his Gothic allies because of the repeated Barbarian invasions, riots, counter-emperors, yet he placed them at the head of his troops, driving them to the most dangerous point of the battle, thus reducing the power of this tribe living within the Roman Empire. By analysing the speeches of Themistius, his official political eulogizer, we find that emphasising his friendship with the Goths was part of a conscious political propaganda serving Theodosius’ absolute rule. This propaganda proved successful despite the facts, since the myth of his being “Gothic-friendly” survived in the Latin works of Greek writers and maybe in the Gothic oral tradition as well. Later writers, on the other hand, were pleased to use the topos of Theodosius as the Roman emperor who solved the Barbarian problem in a peaceful manner, making an alliance with the Goths to deal with the troubles of their own age.

⁵⁸ Iord.Get. 27,139–146.

⁵⁹ Iordanes forrásai közül ki kell emelni Cassiodorus és Ablabius gót történetét. A Getica elbeszélésének néhány része a gót szájhagyományból származik. (Heather 1994. 5–6.) A bizánci-keleti gót háború 535–553 között zajlott, Iordanes a munkáját 551 körül írta meg. A történetíró reménye, hogy megvalósul a római-gót szövetséges viszony, nem vált valóra.